

*По стъпките на славянските първоучители
In the footsteps of the First Slavic Apostles*

ПО СТЬПКИТЕ НА ПЪРВОУЧИТЕЛИТЕ: УНИВЕРСИТЕТСКОТО ПРОДЪЛЖЕНИЕ НА ТЪРНОВСКАТА КНИЖОВНА ШКОЛА

Димитър Кенанов

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

В края на XII век България възстановява своята държавност със столица Царевград-Търново. През 1235 година се възобновява Българската патриаршия и за втори път след Кирило-Методиевата епоха на българската православна духовност е съдено да стане *светилник* за народите от Slavia Orthodoxa¹⁾. Тази мисия се подготвя дълго през XIII–XIV век и нейните резултати се очертават от творческия подвиг на атонския stareц Йоан с неговите сподвижници (стареца Йосиф, Закхей философ, монах Гавриил), от преп. Йоан Кукузел Ангелогласния, от преп. Теодосий Търновски, Дионисий Дивни, Исая Серски, монах Марко, Григорий Доброписец, химнописците Ефрем, инок Макарий и Симеон, св. Евтимий – патриарх Търновски, с неговите ученици и последователи (митрополит Киприан, митрополит Йоасаф Бдински, митрополит Григорий Цамблак, Андроник-Андрей, Константин Костенечки и др.). Осъществява се приемственост с първото поколение творци на културата – писатели и преводачи от Плиска, Велики Преслав и Охрид. Тяхното писмено наследство се обработва и продължава така, че с изразните си възможности класическият старобългарски литературен език да се изравни с гръцкия богослужебен език. През 1371 г. от Византия и Света гора Атонска в старопрестолния град се завръща бъдещият български първосветител Евтимий и в манастира „Света Троица“ той организира висша исихастка книжовна школа, където високо образование получават не само българи, но и представители на народи, сродни на българите по вяра и богослужебен език.

Авторитетното университетско огнище и българската държавност са разгромени от османските нашественици през 1393 г. Азиатските пълчища яростно „разрушават крепостите, ограбват дворците, избиват първенците и отвлечат мирните граждани. От средището на културата на Източна и Югоизточна Европа остават само развалини. Спасилите се от ятагана интелектуалци и духовници, книжовници и книгописци, художници и миниатюристи следват многохилядния и безкраен поток от бежанци в отвъддунавските земи. Възпи-

таниците на Търновския университет стават московски и киевски митрополити. Основават манастири и скриптории във Влашко и Молдова. Назначават се за канцеларисти, логотети и културни съветници при техните князе и закрепват старобългарския език не само като църковен, но и като официален в държавните документи и грамоти. Пренасят съдържанието, духа и традициите на българската литература и подобно на гръцките учени, които след падането на Цариград обогатяват Запада със старите класици, осигуряват подема на славянската книжнина в Румъния⁽²⁾.

Затова не е случайно, че в навечерието на 600-годишнината от Евтимиевото завръщане румънски учени подтикват българските си колеги да отбележат заедно паметното събитие от историята на балканската култура. Така Първият Международен симпозиум за Търновската книжовна школа се провежда през слънчевата есен на 1971 г. в заседателните зали на *възстановения през 1963 г. Търновски университет*. Като птица феникс това национално духовно средище възкръсва от руините на историческите превратности и промислително осъществява приемствеността, многовековното единство на българската култура.

За да изпълни мисията си, младата Алма матер, идваща от далечните бродове на Времето, поставя началото на нов етап от научното изследване на средновековната българска цивилизация. В тази посока е извънредно важна ролята на първия международен изследователски форум. Неговото значение е открито при откриването му в словото на проф. Николай Тодоров, който разкрива как се заражда продължаващият и досега дълговременен проект: „Сегашният симпозиум е пръв видим успех по посоката на това изследване. Той се провежда във Велико Търново не само защото тук са работили Евтимий и сътрудниците му, но и защото тук се подхваща инициативата за съвременното многостранно проучване на тяхното дело. Историята е твърде кратка, но любопитна и преплетена с историята на два млади научноизследователски института — Висшия педагогически институт „Братя Кирил и Методий“ във Велико Търново и Института за балканистика при Българската академия на науките в София. В началото стои едно хрумване, една идея на проф. Пеню Русев да привлече най-добрите от току-що записалите се първи студенти на новооткрития Търновски висш педагогически институт в студентски научен кръжок по стара българска литература. През есента на 1964 г. студентите във Велико Търново проведоха студентска научна сесия, посветена на 600-годишнината от рождението на най-великия от учениците на Евтимий Търновски — писателя-художник Григорий Цамблак. После в една студена и дълга търновска вечер двамата с Пеню Русев, тогава преподаватели в Търновския висш педагогически институт, с часове обикаляхме улиците на Търновград и решихме най-важното.

Тук искам да изразя своето преклонение пред паметта на проф. Александър Бурмов, който основа Търновския висш педагогически институт. Той именно

ни привлече и двамата в негова помощ и в онази вечер, търсейки основата на едно научно творчество, решихме, че младата великотърновска историко-филологическа наука, за която мечтаехме, е длъжна да почне работата си с проучване на средновековните търновски книжовници⁽³⁾.

Знаменателно е, че на 14 октомври 1971 г. в рамките на симпозиума официално се обявява заслуженото ново достойнство на висшето училище в града край Янтра – преобразуването му във втори български университет, носещ името на славянобългарските първоучители, светите братя Константин-Кирил и Методий.

В Института за балканистика при Българската академия на науките се учредява секция „Културна история на балканските народи“ с ръководител проф. Пеньо Русев и се поддържа близко сътрудничество с Комплексната научноизследователска група „Търновска книжовна школа“ от Велико Търново. Тя е създадена през 1972 г. с решение на Държавния комитет за наука и технически прогрес (заповед № 2013/3.10.1972 г.). През март 1991 г. Ректорският и Академическият съвет на Великотърновския университет преустрояват Комплексната група в Научноизследователски център „Търновска книжовна школа“⁽⁴⁾.

След проф. Пеньо Русев ръководители на великотърновската старобългаристика стават акад. Петър Динеков и проф. Георги Данчев. В печат се появяват капитални колективни приноси на световната славистична и българистична общност чрез авторитетната поредица от сборници с наслова „Търновска книжовна школа“⁽⁵⁾ (досега са обнародвани 9 тома), чрез издадените материали от съпътстващи конференции за св. Патриарх Евтимий Търновски, преп. Теодосий Търновски, св. Митрополит Киприан, Паисий Величковски, чрез монографии на интегрираните в работата на Центъра български и чуждестранни учени. Заслугите им получават многократно оповестявани високи оценки по страниците на медиевистични издания у нас и в чужбина. В това отношение заслужава да се отбележи докладът на акад. Петър Динеков пред IV Международен симпозиум (16–17 октомври 1985 г.). След като се споменава за първите изследвачи – Полихроний А. Сирку, Константин Ф. Радченко, Емил Калужняcki, Ватрослав Ягич, Александър И. Яцимирски, заслужено внимание се отделя на оживения научен интерес към Търновската школа от средата на XX век: „Справедливостта изисква да изтъкна, че научното изследване на Търновския книжовен и културен център в Средновековието дължи много на основания през 60-те години Великотърновски университет „Кирил и Методий“, който със съдействието на Българската академия на науките и Софийския университет „Климент Охридски“, както на български, така и на чуждестранни учени организира четири научни сесии, посветени на Търновската книжовна школа. Заедно с това бе подета инициативата за издаване на книжовното наследство на школата“⁽⁶⁾. Действително, до 1985 г. от

авторски колективи са публикувани три Цамблакови агиографски съчинения: „Мъчение на св. Йоан Нови Сучавски“ (1966), „Похвално слово за св. Евтимий, патриарх Търновски“ (1971), „Житие на крал Стефан Дечански“ (1983). Издателската вълна продължава със съчиненията на Константин Костенечки (1986) и Димитър Кантакузин (1989) ⁷⁾.

Огромни по размах са също и личните изследователски постижения в книгите и публикациите на великотърновските филолози, историци, философи и богослови, на представителите от медиевистичната научна общност от България и на много други държави по света. Колко малко се знаеше за духовната вселена на Търновската книжовна школа преди възстановяването на Велико-търновската Алма матер през 1963 г. и колко много се знае сега и ще се знае утре! Първостроителите на Университета от средата на миналия век прозряха и споделяха тази перспектива на разширяващото се знание. Те станаха затова и основатели на центъра „Търновска книжовна школа“, който продължава мисията си на национална и световна научноизследователска институция вече във времето и пространството на третото хилядолетие.

БЕЛЕЖКИ

1. За духовната мисия на Търновград в миналото и бъдещето вж.: Кенанов, Д. Евтимиева метафрастика. Път и мисия във времето. ИК „ЖАНЕТ-45“, Изд. „ПИК“, Пловдив – Велико Търново, 1999, 234–246; Пикио Р. Православното славянство и старобългарската културна традиция, УИ, С., 1993, 154–156; Лихачов, Д. С. Предната отбранителна линия на българската Държава на Духа. – В: България 1300. Статии и изследвания на ленинградските българисти, С., 1993, с. 17; Лихачев, Д. С. Некоторые задачи изучения Второго южнославянского влияния в России. – В: Търновски писмена. Алманах за Търновската книжовна школа, УИ, 1/2002, Велико Търново, 2002, 94–152; Турилов, А. А. Восточнославянская книжная культура конца XIV–XV вв. и „второе южнославянское влияние“. – В: Древнерусское искусство. Сергей Радонежский и художественная культура Москвы XIV–XV вв., СПб., 1998, 322–323. Препечатка: Търновски писмена. Алманах за Търновската книжовна школа. 2/2009, Велико Търново, 193–228.
2. Атанасов, П. Първи славянобългарски печатни книги. – В: Известия на Държавна библиотека „Васил Коларов“ за 1957–1958 г., С., 1959, с. 218. В Русия авторитетните български книги се преписват „слово в слово“. Копреева, Т.Н. Немеркнувший свет. Из истории книжных связей Болгарии и России. XI – начало XIX веков, Изд. „ПИК“, Велико Търново, 1996, 148–149.
3. Слово на проф. д-р Николай Тодоров – директор на Института за балканистика при БАН. – В: Търновска книжовна школа. 1371–1971. Международен симпозиум, 11–14 октомври 1971 г., С., Издателство на БАН, 1974, с. 8.

4. По данни от архивни отчетни материали.
5. Библиографско описание от М. Пушкарлова вж. Търновски писмена. Алманах за Търновската книжовна школа. 2/2009, 256–283. <http://www.uni-vt.bg/1/?page=2317&zid=146> Към 10.04.2013.
6. Динеков, П. Търновската книжовна школа (История, основни черти, значение. – В: Старобългарска литература, Кн. 20, С., 1987, с. 3.
7. Информация за изданията на Научноизследователския център „Търновска книжовна школа“ вж. <http://www.uni-vt.bg/1/?zid=146> Към 10.04.2013.

**IN THE FOOTSTEPS OF THE FIRST TEACHERS.
UNIVERSITY CONTINUATION TURNOVO LITERARY SCHOOL**

Prof. Dimitar Kenanov D. Habil.

✉ Director, Scientific Research Centre „Turnovo Literary School“,
„St. Cyril and St. Methodius“ University of Veliko Turnovo
2 „Teodosii Turnovski“ str.
5003 Veliko Turnovo, Bulgaria
dkenanov@abv.bg